

अफगाणिस्तान, इस्लामिक स्टेटचे अदृश्य बळी

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

अलिकडच्या दोन वृत्तांतांचा आढावा या लेखात घेतला आहे. एक अफगाणिस्तान, दुसरा इस्लामिक स्टेटच्या पाडावानंतर सीरियात त्रिशंकू झालेले कैदी.

अफगाणिस्तानात १९७८ ला आधी अंतर्गत उठाव; मग अनुक्रमे रशिया, अमेरिका-पाकिस्तान यांचे हस्तक्षेप, त्यांनी जन्माला घातलेले तलीबान, त्यांचा अस्त, दरम्यान बिन लादेनच्या अल्-कईदाचा प्रवेश आणि त्यांचे विदेशी धर्मयोद्धे व आता पुन्हा तलीबानचा उदय... यामुळे सुमारे चाळीस वर्षे अखंड युद्ध चालू आहे. जूनमध्ये प्रथमच सरकारी फौजा व तलीबान यांनी तीन दिवसांसाठी युद्धविराम जाहीर केला. त्यानंतर अफगाणिस्तानच्या राष्ट्राध्यक्षाने लिहिलेल्या जाहीर पत्राचा गोषवारा खालीलप्रमाणे.

‘अफगाणिस्तानच्या निम्म्या लोकांना शांतता माहीत नाही. यावर्षी रमादान संपण्याच्या सुमाराला तीन हजार मुस्लीम धर्मगुरूंनी शांतता ही अल्लाची आज्ञा आहे, तरी सरकारने युद्धविराम जाहीर करावा असा फतवा काढला. त्यानुसार सरकारने दहा दिवसांचा एकतर्फी युद्धविराम १५ जूनपासून जाहीर केला. तलीबानने त्यांच्यातर्फे ईद दरम्यान तीन दिवसांचा युद्धविराम पाळण्यास संमती दिली.

शहरात राहणारे अफगाण कित्येक वर्षांत प्रथमच आपल्या गावांना निर्भयपणे जाऊ शकले. आत्मघातकी हल्ल्यांच्या भीतीने घराबाहेर जाऊ न शकणारी मुले रस्त्यांवर आणि सार्वजनिक बागांमध्ये खेळायला जाऊ शकली. दुकाने रात्री उशीरापर्यंत उघडी राहिली. तलीबान आणि सरकारी सैनिक यांनी ईदचा उत्सव एकत्रित साजरा केला. त्या तीन दिवसात तुम्ही तलीब आहात का अफगाण; स्त्री का पुरुष; ताजिक का पश्तून का हाजरा (अफगाणिस्तानातील वांशिक भेद) हे विसरले गेले. प्रथमच ‘आपण सगळे अफगाण’ ही भावना जागृत झाली.

अफगाण स्त्रिया तलीबानच्या ‘योद्ध्यांना’ भेटल्या आणि त्यांनी शांतता व आपला सामाजिक जीवनात सहभाग व्हावा या मागण्या त्यांच्या कानावर घातल्या.

शांतता ही शक्यता आहे हे या तीन दिवसांत दिसले. राजकीय व सामाजिक (तथाकथित) ‘तज्ज्ञांच्या’ भाकितांना बळी न पडता हा निर्णय घेणे ही माझ्या अध्यक्षपदाच्या कारकीर्दीतील सगळ्यात अवघड बाब होती. अफगाण सामान्य जनतेची शांततेची इच्छा

कोणत्याच राष्ट्रीय किंवा आंतरराष्ट्रीय तज्ज्ञाने विचारात घेतली नव्हती. त्यांच्या मते चाळीस वर्षांच्या हिंसक वातावरणाने अफगाण समाज इतका रोगट झाला आहे की युद्धविराम अशक्य आहे कारण तलीबान कधीही हल्ले थांबवणार नाही. हे गृहीत खोटे ठरले. युद्ध कोणत्याच अफगाणाला नको आहे हे स्पष्ट आहे.

शांततेच्या तुलनेत युद्ध अतोनात महाग असते आणि यावर्षी तर निरपराध नागरिकांची मोठी जीवितहानी झालेली आहे. तलीबानलाही यातून शिकण्यासारखे पुष्कळ आहे. शांततेसाठी प्रयत्न ही दीर्घ मुदतीची व इच्छाशक्तीची कसोटी असते. तिच्या प्रत्येक पायरीवर आपले सार्वमत अधिकाधिक सखोल करावे लागेल. संबधित पक्षांची व प्रदेशांची सहमती व आंतरराष्ट्रीय पाठिंबा मिळवावा लागेल.

शांततेसाठी प्रयत्न करणारे काही कार्यकर्ते हेलमंडहून ४०० मैल चालत काबूलला मला भेटण्यासाठी आले. त्यांनी युद्धविराम वाढवावा अशी विनंती केली. सरकारने दहा दिवसांसाठी तो वाढवलाही. तलीबानचा नेता मौलवी अखुंडजादा याला तो म्हणेल तेव्हा, म्हणेल तेथे भेटायला मी तयार आहे.

ही युद्धपरिस्थिती संपणे अफगाणिस्तान, आशियाचा हा भाग आणि जग यांच्यासाठी अगत्याचे आहे.’

पण या पत्रानंतर, तलीबानने लगेच हल्ले सुरु केले व युद्धविराम संपुष्टात आला. आता अमेरिकेने तलीबानशी एकास-एक चर्चा करण्याची तयारी दर्शवली आहे. आजवर ही चर्चा त्रि-पक्षीय (अमेरिका, तलीबान आणि अफगाण सरकार) असावी असा अमेरिकेचा आग्रह होता. ही अट आता अमेरिकेने मागे घेतली आहे आणि अफगाण सरकारनेही त्याला मान्यता दिली आहे. आजमितीला अफगाणिस्तानमधील ४०७ जिल्ह्यांपैकी सरकारच्या ताब्यात २२९ जिल्हे आहेत तर तालिबानच्या ताब्यात ५९. उरलेल्या ११९ जिल्ह्यांसाठी दोगांत संघर्ष चालू आहे. निदान तो कमी व्हावा म्हणून सरकारने आपली भूमिका बदललेली दिसते.

‘आमचे’ सरकार अमेरिकेने पाडले म्हणून आम्ही फक्त अमेरिकेशी बोलू, सध्याचे सरकार आम्हाला मान्यच नाही ही तलीबानची भूमिका तर आज १५,००० अमेरिकन सैनिक अफगाणिस्तानात अडकल्यामुळे त्यांचा परतावा ही अमेरिकेची गरज. म्हणून इथपर्यंत वाटचाल झाली आहे. पण जोपर्यंत

पाकिस्तान तलीबानला फूस देतो तोपर्यंत यावर दीर्घकालीन तोडगा कठीण आहे.

तरीही, सरकारने हा प्रश्न केवळ 'राष्ट्र' या संकुचित दृष्टीने न पहाता एकूण जनतेची शांततेकडे वाटचाल व्हावी म्हणून पुढाकार घेतला. याचे अन्वय आपल्याकडच्या काश्मीर, नक्षलवादी यासंदर्भात पाहावेत. हे त्या पत्राचे महत्त्व आहे.

इस्लामिक स्टेट

या मूलतत्त्ववादी आतंकी संघटनेने 'शुद्ध इस्लाम'च्या नावाखाली मध्य-पूर्वेत बराच विध्वंस केला. हजारो निरपराधांना नृशंसरीत्या हालहाल करून ठार मारले, लाखोंना देशोधडीला लावले. त्यांचा आता लष्करी व भौगोलिकदृष्ट्या तरी ('आदर्श' वादाने नव्हे) बऱ्यापैकी निःपात झाला आहे. पण उरलेले काव्य संपलेले नाही. विशेषतः त्यांच्या विधवा व मुले.

यातील काही स्त्रिया या प्रदेशात येण्याआधीच विवाहित होत्या - त्यामुळे तेथे जायचे असे नवऱ्याने ठरवल्यावर त्यांना तेथे जाणे भाग पडले किंवा त्या लहान असल्याने वडिलांनी तेथे जायचे ठरवल्यावर त्या तेथे आल्या. जास्त करून जेथे पुरुषी वर्चस्व विशेष दमनकारी आहे अशा शेजारच्या मोरोक्को, इजिप्त, ट्युनिशियासारख्या मुस्लीम देशातून. भूतलावर शुद्ध इस्लामचे आदर्श राज्य येणार या प्रचाराला भुलून स्वतःचे देश सोडून काहीजणी युरोप, रशियामधूनही आल्या. त्यातील काहींनी स्वखुशीने, इतरांनी सक्तीने या 'योद्ध्यांशी' लग्न केले. त्यांच्यापासून त्यांना मुलेही झाली. मग 'योद्धे' 'धर्मयुद्धा'त मरण पावले किंवा युद्धकैदी झाले किंवा परांगदा झाले. आता या स्त्रिया व मुले बंदिवान आहेत. अशा सुमारे २००० परदेशी स्त्रिया वेगवेगळ्या 'तात्पुरत्या' छावण्यात सीरियामध्ये आहेत. त्यांना मागच्या वर्षी पकडण्यात आले. आता त्या आंतरराष्ट्रीय कायदा आणि राजकारण यांच्या दुहेरी कचाट्यात अडकलेल्या आहेत.

या स्त्रिया ज्या देशातून आल्या, त्या देशांना त्या नको आहेत कारण मायदेशी आल्यावर त्या तोच हिंसक मुस्लीम आदर्शवाद पसरवतील ही भीती.

अशी एक छावणी कुर्द सैन्याच्या अखत्यारीत येते. त्यांनाही या स्त्रिया नको आहेत कारण त्यांच्या मते परदेशी नागरिकांची अनिश्चित काळापर्यंत देखभाल करणे हे काही त्यांचे काम नाही. ते यांना 'जिवंत बोंब' मानतात. तो कोणालाच नको आहे. याचे एक कारण म्हणजे, 'स्टेट'च्या अखत्यारीत परवा-परवापर्यंत असणारा प्रदेश इराक व सीरिया दोन्ही देशात संलग्न आहे, आणि आज निर्नायकीत आहे. म्हणजे तेथे कोणाचेच राज्य नाही. त्यामुळे यांचे करायचे काय हा निर्णय घ्यायलाच व्यवस्था नाही. त्यांच्या मायदेशांवर त्यांना परत घेण्याचे दडपण आणेल अशी आंतरराष्ट्रीय संघटनाही नाही. इराकमध्ये तर यातील अनेकजणींना तातडीची

एकतर्फी चौकशी व स्टेटला सामील झाल्याबद्दल फाशी होऊ शकते.

रोज नावाच्या सीरियातील एका छावणीत (तुरुंगच खरे तर) १४०० परदेशी स्त्रिया आहेत. त्या ४० देशांतून आलेल्या आहेत. फ्रान्स, जर्मनी, डेन्मार्क, हॉलंड या युरोपियन देशातून, रशियातून, तुर्कस्तानातून, अमेरिकेतून व इतर अनेक अरब देशातून. उदा. एक २४ वर्षांची जर्मन स्त्री तिच्या जर्मन नवऱ्याबरोबर आणि तीन मुलांबरोबर सीरियात स्वेच्छेने आली. अपेक्षेतील पृथ्वीतलावरील जिहादी स्वर्ग आणि प्रत्यक्ष स्टेट यातील महदंतर दिसले पण सुटकेचा मार्ग नव्हता. एकतर तुरुंग किंवा मृत्युदंड. ती काय किंवा इतर काय - आम्ही चूक केली हे त्या मान्य करतात. पण चुका कोणीही करतो, त्याची शिक्षा आम्ही आयुष्यभर भोगायची का आणि ती आमच्या मुलांना का - हा त्यांचा प्रश्न आहे. पण या स्त्रियांपैकी कितीजणींना झाली ती चूक झाली असे वाटते व कितीजणी अजून इस्लामिक स्टेटचा आदर्शवाद मानतात हे ठरवणे अवघड आहे. त्यांच्याबाबत निर्णय घेण्यातील हा पेच आहे.

सीरियात अशा तीन छावण्या आहेत. त्यातील सीरियन स्त्रियांवर खटले चालू आहेत. पण परदेशी स्त्रियांवर खटले भरलेले नाहीत आणि भरलेही जाणार नाहीत कारण त्या त्या देशाशी त्यासाठी आधी चर्चा होणे आवश्यक असते. बहुतेक युरोपियन स्त्रियांना मायदेशी जायचे आहे. तेथील न्यायप्रक्रियेला सामोरे जायला त्या तयार आहेत. पण त्यासाठी त्यांच्या देशांनी पुढाकार घ्यायला हवा. रशिया, इंडोनेशिया सोडता बाकी देशांनी तशा विनंतीकडे दुर्लक्षच केले आहे. आंतरराष्ट्रीय कायदा देशाला नागरिक मायदेशी आणायला भाग पाडू शकत नाही. त्या कायदानुसार अशा व्यक्तीला परतल्यावर न्याय्य संधी मिळणे एवढेच देशाचे कर्तव्य रहाते. ते युरोपात जरा तरी शक्य आहे. ही न्यायप्रक्रिया अरब देशांत खात्रीची नाही. त्यामुळे अरब स्त्रियांना मायदेशी जायचेही नाही कारण तेथे तुरुंग, खटले, हालहाल आणि मृत्यूही शक्य आहे.

कळीचा मुद्दा मुलांचा आहे. रोज या एका छावणीतच ९०० मुले आहेत. बरीच आजारी. त्यांना ना शिक्षण, ना कोणतेच नागरिकत्व. ना भवितव्य.

हे स्टेटचे अदृश्य बळी.

(दोन्ही वृत्तांत न्यू यॉर्क टाइम्सवरून)

www.art-non-deco.com
artnondeco@yahoo.co.uk

